

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

EVA TRAVNIK

Motiv jabolka v makedonski in slovenski ljudski
pravljici

Diplomsko delo

Mentorica:
izr. prof. dr. Namita Subiotto

Prvostopenjski univerzitetni študijski program
Južnoslovanski študiji – dvodisciplinarni

Ljubljana, 2016

IZVLEČEK

V diplomskem delu sem se ukvarjala z motivom jabolka. Zanimalo me je, kako pogosto in na kakšen način se ta pojavlja v makedonski in slovenski ljudski pravljici. V teoretičnem delu sem predstavila razvoj ljudskega slovstva na slovenskih in makedonskih tleh, definicije pojmov, kot sta ljudska proza ter ljudska pravljica, posvetila pa sem se tudi raziskovalcem ljudske proze v Sloveniji in Makedoniji. Posvetila sem se tudi motivu jabolka v drugih kulturah, saj se je ta pojavil tako v antični književnosti kot v Svetem pismu. V praktičnem delu pa sem analizirala 6 slovenskih ter 6 makedonskih ljudskih pravlji, v katerih se pojavi omenjeni motiv.

KLJUČNE BESEDE: ljudsko slovstvo, ljudska proza, slovenska ljudska pravljica, makedonska ljudska pravljica, motiv, jabolko.

РЕЗИМЕ

Во дипломскиов труд го истражувам мотивот на јаболкото: колку често и на кој начин се појавува во македонските и во словенечките народни приказни. Во теоретскиот дел го претставувам развојот на народната литература на слоенечката и на македонската почва, ја дефинирам народната проза и народната приказна, а ги посочувам и словенечките и македонските истражувачи на народната проза. Мотивот на јаболкото го набљудувам и пошироко, бидејќи се појавува и во античката литература како и во Библијата. Во практичниот дел анализирам 6 словенечки и 6 македонски народни прикази во кои се појавува веќе споменатиот мотив.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: народна литература, народна проза, словенечка народна приказна, македонска народна приказна, мотив, јаболко.

ABSTRACT

My diploma thesis deals with the motif of an apple. It investigates how often and in what manner it appears in Macedonian and Slovenian folk tales. The theoretical part of the thesis studies how folk tales developed in Slovenia and in Macedonia. It also studies the definitions of folk prose, folk tale, etc. as well as Slovene and Macedonian researches of folk prose. I also studied the apple as a motif in other cultures, since it appeared in antique literature as well as in the Bible. The empirical part analyses 6 Slovenian and 6 Macedonian folk tales in which the mentioned motif appears.

KEY WORDS: folk literature, folk prose, Slovenian folk tale, Macedonian folk tale, motif, apple

KAZALO

1	UVOD.....	7
2	LJUDSKO SLOVSTVO.....	9
2.1	LJUDSKA PROZA	9
3	PRAVLJICE/СКАЗНИ	11
4	SLOVENSKA LJUDSKA PROZA.....	15
4.1.1	ZBIRATELJI SLOVENSKE LJUDSKE PROZE.....	15
4.2	MAKEDONSKA LJUDSKA PROZA	16
4.2.1	ZBIRATELJI MAKEDONSKE LJUDSKE PROZE	17
5	MOTIV JABOLKA	19
5.1	MOTIV JABOLKA V SLOVENSKI LJUDSKI PRAVLJICI.....	21
5.2	MOTIV JABOLKA V MAKEDONSKI LJUDSKI PRAVLJICI.....	23
5.2.1	ТРИСТА ГОДИНИ БИЛА СМРТТА ВРЗАНА И ЧОВЕЦИТЕ НЕ УМИРАЛЕ	23
5.2.2	ХРИСТОС СО ДВАНАЕЦЕТЕ АПОСТОЛИ.....	23
5.2.3	ТРОЈЦА БРАЌА, НАЈМАЛНО ЌЕЛЕШ И ЛАМЈИТЕ	24
5.2.4	ЦАРОТ ЦО ТРОЈЦАТА СИНОИ И ТРИТЕ ЈАБОЛКНИЦИ.....	25
5.2.5	ЦАРСКАТА ЌЕРКА ЦО БАРАБАНОТ	25
5.2.6	ЦАРО ШТО НЕМАШЕ ЧЕДАЛ И МУ ДАДЕ ДЕРВИШО ЈАБОЛКО, ТА МУ СЕ РОДИ ДЕВОЈЧЕ.....	26
6	SKLEP	27
7	ЗАКЛУЧОК.....	30
8	VIRI.....	33
9	LITERATURA	33

1 UVOD

Pravljica je tista literarna zvrst, ki ljudi spremlja že od samega začetka, pa naj gre za umetne pravljice, izmišljene zgodbe ali dragocene ljudske pravljice, ki so del stoletij stare ljudske književnosti in ne spremljajo samo posameznika, ampak celoten narod hkrati. Enake zgodbe, ki so iz generacije v generacijo zabavale in kratkočasile ljudi, skozi generacije pa se spremenijo samo v malenkostih, imajo dragoceno vrednost in so nekaj posebnega ter skrivnostnega, saj nam njihov izvirni avtor ne bo nikdar poznan. Ni pa samo to tisto, kar na bralca močno vpliva, poleg tega so v pravljicah, tako ljudskih kot modernih, prisotne tudi fantastičnost, čudežnost, mitološka in čudežna bitja, skrivnosti, brezčasnost, brezprostorskost in drugi elementi, ki dajejo pravljicam tisto posebno vrednost in jo s tem delajo še bolj privlačno za bralca. Dragi Stefanija v svojem članku O makedonski ljudski pripovedki, v zbirki *Osla iščeš, osla jahaš* pravi, da je ljudska pripovedka posebna oblika ljudske zgodovine, saj pripoveduje o preteklih dogodkih, oziroma posreduje nauk iz preteklosti, ki se s pripovedjo obnavlja. Oddaja torej sporočila, iz katerih se prihodnji rodovi učijo.

Poleg ostalih elementov pa pravljico zaznamuje tudi bogata motivika. Motiv jabolka, ki je glavna tema mojega diplomskega dela, se je pojavljal že v antični mitologiji in Svetem pismu, zato je jabolko kot motiv pogost tudi v ljudskem slovstvu. Jabolko je po mnenju mnogih simbol ljubezni, saj naj bi ga moški včasih dajali dekletom kot znak ljubezni, prav tako pa naj bi metanje in lovljenje jabolka določalo mladenki ženina; po grški mitologiji in Eridinem jabolku je jabolko simbol spora, izraz, ki se v politiki ali drugje še danes pogosto uporablja; v Svetem pismu pa predstavlja nekakšen simbol zapeljivosti, po drugi strani pa tudi odraščanja in samostojnosti. Vsem najbolj poznan pa je verjetno motiv dvobarvnega zastrupljenega jabolka iz pravljice bratov Grimm *Sneguljčica*, ki je le-to spravil v grob, iz smrti pa jo je lahko zbudil le princ, njena prava ljubezen. Tudi v tem primeru bi torej motiv jabolka povezali tako z ljubeznijo kot tudi z odraščanjem, saj po zbujanju iz smrti Sneguljčica stopi stran od palčkov, na nekakšno 'odraslo' pot. V ljudski pravljici, za katero sta značilni tudi čudežnost in fantastičnost, se pogosto pojavi zlato, čudežno, zdravilno jabolko, jablana pa je v mnogih pravljicah predstavljena kot nekaj mogočnega, tako jablana, ki daje zlata jabolka, kot tista, ki rodi vsak dan.

V diplomskem delu sem se ukvarjala z vprašanji, kako pogosto in na kakšen način se pojavlja motiv jabolka v makedonski in slovenski ljudski pravljici. V teoretičnem delu sem predstavila razvoj ljudskega slovstva na slovenskih in makedonskih tleh, definicije pojmov, kot sta ljudska proza ter ljudska pravljica, posvetila pa sem se tudi raziskovalcem ljudske proze v Sloveniji in Makedoniji. Veliko sem se osredotočala tudi na makedonsko čudežno pravljico (волшебна приказна/сказна), torej pravljico, ki jo zaznamujejo fantastičnost in čudežnost, neopredeljenost časa in kraja, v njej pa poleg čudežnih bitij in predmetov nastopajo tudi mitološka bitja. Gre za pravljico, ki je močno zaznamovala makedonsko ljudsko prozo in je ena izmed najpogostejših oblik pravljice v makedonskem ljudskem slovstvu.

V praktičnem delu sem analizirala po 6 pravljic v vsakem jeziku in prišla do spoznanja, da se motiv jabolka tako v makedonski kot v slovenski pravljici pojavlja na podoben način, da je v slovenski ljudski pravljici motiv jabolka redkejši kot v makedonski, saj je makedonska ljudska pravljica tudi sicer bogatejša z motiviko. V makedonski pravljici se lahko jabolko pojavi tako kot zlato, zdravilno ali čudežno, kakršno se pojavlja tudi v slovenski pravljici, poleg tega pa se pojavi tudi blagoslovljeno jabolko, jabolko kot simbol plodnosti, jablana, ki rodi jabolka vsak dan ...

Najpogosteje se torej jabolko v pravljici pojavi kot nekakšen čudežni rekvizit, ki zdravi in rešuje iz okamenelosti ali smrti, kar se lahko skozi obdobja in dežele spreminja. Na primer na Japonskem naj bi bil kot čudežni rekvizit v pravljicah pogost motiv kakija, medtem ko ima v kitajskih pravljicah čudežne moči bambus.

2 LJUDSKO SLOVSTVO

Ljudsko slovstvo zaznamuje celotno književnost določenega naroda in spremlja narod od samega začetka ter nas lahko popelje v preteklost, da spoznamo, kako so ljudje živeli včasih. Potovalo je od ust do ust, danes pa je zbrano v bogatih in nadvse dragocenih zbirkah. Ljudje so v svojem spominu ohranjali čustva in misli, izkušnje iz preteklosti, vprašanja o življenju in svetu in pomembne dogodke; ta folklor pa se v ljudskih pesmih in pripovedništvu prepleta s čudežnostjo in nadnaravnostjo, kar dela to vrsto književnosti zanimivo za različne generacije in sloje.

S pojmom ljudsko slovstvo mislimo na obliko ustnega slovstva, ki je krožilo med ljudstvom, se pravi med nižjimi sloji fevdalne družbe v srednjem veku. Pod tem pojmom poleg kmečkih podložnikov mislimo tudi na obrtnike, delavce po trgih in mestih, hlapce, vojake, študente in deloma na nižjo duhovščino. Ti sloji so ljudsko slovstvo prenašali iz roda v rod in ga na novo ustvarjali. Za ustvarjalce je pomembno, da so bili v stiku tako z ožjim krogom ljudi kot tudi s tujim svetom, saj so tako spoznavali njihovo kulturo in tako marsikaj prenesli na domača tla. (Kos 1992: 15–16) Ljudsko slovstvo je tradicionalna oznaka za literaturo, ki je del folklore; po romantičnem pojmovanju produkt ustvarjajočega ljudskega 'duha' brez individualnih avtorjev; značilna je spontanost, pristnost čustva, neposrednost in preprostost izraza. (Kos s sodelavci 1984: 135)

Sicer je na slovenskih in makedonskih tleh ljudsko pesništvo, tako lirsko kot epsko, bogatejše in obširnejše v primerjavi z ljudsko prozo, kar omeni tudi Tome Sazdov v delu *Pregled na makedonskata narodna proza*, kjer pravi, da se je ljudska proza v preteklosti dolgo nahajala na drugem mestu, za poezijo (Sazdov 1970: 5). Vendar kljub temu lahko v bogatih zbirkah najdemo veliko odlične ljudske proze, tako pripovedk, ugank, legend in pa pravljic, ki so tudi gradivo za moje diplomsko delo.

2.1 LJUDSKA PROZA

Ljudsko pripovedništvo je izraz ljudskega življenja v dolгих stoletjih. Snov je zajemalo iz starih časov pred preselitvijo in iz bajeslovja, motive pa črpalo iz zgodovine ali vsakdanjega življenja, močno pa je na ljudsko pripovedništvo vplival tudi mitološki epski krog, apokrifni

srednjeveški romani s pravljimi elementi. V njem se kaže boj ljudstva z naravo, razredni boj, boj tlačanov in graščakov, socialni motivi ... V junakih je ljudstvo upodabljajo svoje življenje ali življenje drugih. (Janež, Ravbar 1966: 21) Slog pripovedne proze je bil določen z načinom, kako se je prenašal in ohranjal. Posledica ustnega sporočanja je, da se je slog ves čas spreminjal. Dela so po kompoziciji velikokrat nedodelana, nesorazmerna in nepopolna. Pripoved je fragmentarna, podajanje okolja, značajev in poteka dogodkov pa skopo. (Kos 1992: 21–22) Takšno slovstvo se je prilagajalo glede na to, komu so pripovedi namenjene, kdaj se pripovedujejo, kdo jih pripoveduje. Tako so ustrezale različnim pogledom na svet in različnim družbenim sistemom in posameznikom.

Slovensko ljudsko pripovedno prozo delimo na pravljice, legende, bajke, pripovedke ter na zagovore in pregovore, makedonsko ljudsko prozo pa na zgodbe o živalih in basni (народни приказни за животни и басни), pravljice (сказни), novele (новели), anekdote (анекдоти), legende in običaje (легенди и преданија) in kratke oblike (кратки народни умотворби) (Milovska, Anastasova-Škrinjarić 2007: 78).

Pod ljudsko pripovedko se razume tradicionalno zgodbo, sestavljeno v prozi ali tudi v verzih, z motivi iz napol realnega preteklega, zgodovinskega ali tudi sodobnega sveta. Liki in dogodki so lahko vsaj deloma tudi nestvarni, mitični ali pravljinski, vendar morajo biti povezani s konkretnim geografskim, socialnim in vsakdanjim okoljem ali celo postavljeni v poseben zgodovinski čas. Pripovedka je v tem smislu neverjetna zgodba, postavljena v stvarno okolje, ki je verjetno. Po motiviki se deli kot epi na mitične, junaške, mitološke, živalske, religiozne, idilične. Ob ljudskih pripovedkah so mogoče tudi umetne, ki pa se večidel naslanjajo na snovi ljudskega izročila. (J. Kos 2001: 168) V ljudskih pripovedkah je ljudstvo skušalo ohraniti mlajšemu rodu pomembnejše dogodke iz svojega življenja, iz življenja junaških posameznikov, iz življenja plemena. (Janež, Ravbar 1966: 22)

3 PRAVLJICE/СКАЗНИ

Pravljica je kratka zgodba, sestavljena v verzih ali prozi. Njena posebnost v primerjavi s pripovedko je neverjetnost, čudežnost, nestvarnost likov in dogodkov, vendar pomešanih s stvarnostjo, ki je verjetna, tako da oboje ni lokalizirano v konkreten zgodovinski čas in prostor. To dvoje je v pravljici splošno in abstraktno kot poseben svet poleg zgodovinsko stvarnega. Tudi junaki pravljic so splošni, ne pa individualno določeni kot v pripovedkah pa tudi bajkah. Razlika med temi zvrstmi je torej pretežno motivna, ne pa strukturno-formalna. Večina pravljic je ljudsko-tradicionalnega izvora; na tej osnovi so mogoče umetne pravljice. Po motiviki in tematiki jih lahko delimo na resnobne, tragične, komične, simbolične, živalske in druge. (Janko Kos 2001: 168) Pravljice ali gatke, po makedonsko skazni, pripovedujejo vsa nemogoča čudesa, a je med pripovedjo v njih potrebno verjeti. Imajo svojo logiko, svoj čas, svoj prostor in svoje motive. Med ljudskim pripovedništvom so pravljice najlepše in umetniško največ vredne, razširjene in poetične (Janež, Ravbar 1960: 583). Svoj izvor imajo v preprostem človeškem razmerju do narave, kjer pravljicar vidi delovanje človeku prijaznih in neprijaznih sil, za katere je domišljija ustvarila simbole (vile, rojenice, sojenice, čarovniki, čarovnice, zmaji, velikani, palčki ...). (Janež, Ravbar 1966: 23) Pogosta so čaranja in nadnaravnost, spreminjanja (metamorfoze), kletve, pravljичni motivi. Ljudje so se v mislih preselili v lepši svet, ki je čudežen, ampak jim je v času pripovedovanja realen.

Po Leksikonu Cankarjeve založbe, je pravljica pripovedna forma, ki je večidel v prozi, pripoveduje o realnih pripetljajih, povezanih s čudežnimi, fantastičnimi, neverjetnimi dogodki, močno je prežeta z domišljijo in zakoreninjena v podzavestnem in mitičnem. Zanj so značilni delitev dobrega in zlega, ponavljajoči se motivi in liki, mistična števila, povezanost narave in nadnaravnega v obliki metamorfoz. Dogajanje je pogosto grozljivo, konec pa je vedno srečen – kazni za zlo in plačilo za dobro. Velja za prvotno ljudsko zvrst. (Kos s sodelavci 1984: 189) Prvotno je bila obravnavana kot besedilo, ki se pripoveduje, kasneje pa kot krajša prozna pripoved o čudežnih in fantastičnih dogodkih, predmetih, zmožnostih, brez časovne in krajevne omejitve. Etična osnova je enostavna in postavlja jasne mejnike med dobrim in zlom, dobro vedno zmaga, zlo pa je kaznovano. Pravljica je ena najpogostejših knjižnih vrst v ljudskem slovstvu. Prvotna ljudska pravljica naj bi predstavljala približek otroškemu dožemanju sveta, danes je to ena najbolj razširjenih oblik otroške književnosti. (Kmecl 1996)

Makedonske narodne pravljice se označujejo tudi s pridevnikoma fantastične ali čudežne pravljice oziroma bajke in spadajo med najstarejšo vrsto makedonskih pripovedk. Za te pravljice je značilen neopredeljen čas in prostor, začenjajo se s stavki, kot je: 'Nekoč je živel car ...' (си бил едно време, еден цар ...), glavni protagonist je lik najmlajšega brata ali najmlajše sestre, ki predstavlja dobro, slednje pa je vedno v sporu z zlim, pri čemer dobro zmaga. Dobremu liku v pravljici pomagajo tako imenovana čudežna bitja, ki se poleg mitoloških (zmaji, vile, velikani ...) pojavljajo v pravljicah, to pa so lahko modri starec ali starka ali živali s človeškimi lastnostmi, na poti do zmage pa si pomaga še s čudežnimi predmeti, ki so prav tako ena izmed glavnih karakteristik čudežne pravljice (čudežni prstan, ključ, ki odpira vsa vrata, leteče knjige ...). (Milovska, Anastasova-Škrinjarić 2007: 79–80)

Tome Sazdov definira сказно kot čudežno pravljico, za katero je značilen neizmerno bogat svet. Njeni liki ustvarjajo neverjetno zanimivo, čudežno vsebino. Ljudska čudežna pravljica je najbolj razkošno izoblikovala svoje junake, podarila jim je najlepše telesne, moralne in duhovne vrline ter tudi neverjetne dogodke, ki se vedno končajo v dobro resnice in pravice. (Sazdov 1988: 41–42)

Dragi Stefaniya pa v zbirki pravljic *Osla jahaš, osla iščeš* za makedonsko ljudsko pripovedko pravi, da ni le del ljudske proze, temveč sestavni element književnosti naroda in najznačilnejša izpoved kolektivnega duha. Pripoveduje o tistem, kar je bilo nekoč, posreduje nauk iz preteklosti. Pri nas pa čudežno pravljico definira Kmecl v delu *Mala literarna teorija*, kjer za čudežno pravljico pravi, da je krajša prozna pripoved o čudežnih oziroma fantastičnih dogodkih, predmetih in zmožnostih, brez časovne in krajevne opredelitve, zoper izkustveno pamet in znanje o naravnih zakonitostih, vendar v lastnem pravljичnem svetu, ki ga vzpostavlja pravljичni subjekt, je logična in koherentna. (Kmecl 1983: 185)

Ljudska pravljica ali pripovedka je splošen izraz za različne vrste tradicionalne pripovedi. Izraz pravljica sta uvedla brata Grimm v zbirki *Grimmove pravljice* (1812) in veljata za začetnika in utemeljitelja metode zbiranja in zapisovanja ljudske pravljice. (Tancer-Kajnih 1994)

Dolgo je bila ljudska pravljica le ustno izročilo, kasneje pa najde pot v književnost z obnovo in priredbo, osebnim tolmačenjem, ki ga vsak pisatelj prilagaja lastnemu občutju (Pirnat-Cognard 1980: 91). Ljudska pravljica velja za praobliko vseh pravljичnih različic, v svoji prvotni obliki pa danes po večini izginja, sodi med najstarejše in najbolj razširjene literarne žanre, dokaze o njihovem obstoju pa najdemo povsod po svetu. Izvor imajo po

navadi v socialni potrebi. Andrej Ilc ugotavlja, da so pravljice že od nekdaj krožile prek ustnega izročila in so se v podobnosti postopoma spreminjale in prilagajale.

Zapisane ljudske pravljice izgubljajo svoje prave lastnosti. Njene značilnosti so:

- Kratka prozna pripoved o čudežnih, fantastičnih dogodkih, objektih, subjektih in njihovih zmožnostih;
- Enodimenzionalnost – resničnost in fantastičnost delujeta vzporedno;
- Zavezana k svoji notranji logiki;
- Prostor in čas sta nedoločena;
- Dogodki in epizode so nanizani brez podrobnejših opisov;
- Značilno premagovanje težav s srečnim razpletom;
- Črno-belo prikazani liki, neindividualizirani;
- Specifičnost morale: vrednote poustvarjene z junakom.

(Tancer-Kajnih 1994)

STRUKTURA PRAVLJICE

Po definiciji Marie-Louise von Franz naj bi imela pravljica štiri dramske prvine, to so ekspozicija (kraj in čas dogajanja), postavitev oseb, določitev problema in zgodba oziroma peripetija (zapleti, vzponi, padci). Prepoznavanje in določanje značilnosti teh prvin je prvi korak pri interpretaciji pravljice. (von Franz 1996: 90)

Končni rezultat pravljice je lahko negativen ali pozitiven, lahko pa je konec tudi izpuščen ali pa ima dva zaključka, na primer srečen konec z negativnim komentarjem pripovedovalca – 'rite de sortie', konec, ki je sestavljen tako, da bralca vrne iz pravljичnega sveta v realnost. (von Franz 1996)

Pravljica je v ožjem smislu izraz za ljudsko pravljico, v širšem pa zajema tudi vse umetne, torej avtorske pravljice. Tako se pravljica razdeli v tri velike podskupine: ljudska pravljica, klasična umetna pravljica in moderna pravljica. (Tancer-Kajnih 1994).

MODEL LJUDSKE PRAVLJICE:

Če se opremo na glavne teoretike modela ljudske pravljice v 20. stoletju, obstaja šest različnih pogledov na model ljudske pravljice:

- Folkloristični, ki se nanaša na finskega teoretika Anttija Aarneja (The types of the Folktale: A Classification and Bibliography, 1910) in Stitha Thompsona (The Motif-Index of Folk-Literature, 1961);
- Strukturalistični (Vladimir Propp – Morfologija pravljice, 1928);
- Literarni (Max Lüthi – The European Folktale: Form and Nature, 1947);
- Psihoanalitiški s podtipi (C. G. Jung – Four Archetypes, 2002; Bruno Bettelheim – The Uses of Enchantment, 1976; Marie-Louise von Franz – Archetypal Patterns in Fairy Tales);
- Sociološki (Jack Zipes – Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales, 2002);
- Feministični (Maria Tatar – Off with Their Heads! Fairy Tales and the Culture of Childhood, 1993).

(Blažič 2008: 18–19)

SLOVENSKA LJUDSKA PROZA

Slovensko ljudsko slovstvo je začelo nastajati šele po začetku srednjega veka, ko so Slovenci prišli v stik z Evropo. Ta razvoj se je začel v zgodnjem srednjem veku in je proti koncu srednjega veka dobil prve primere slovenskega ljudskega slovstva, ki so se ohranili v spremenjeni obliki. (Kos 1992: 20) Ljudsko pripovedništvo je izraz ljudskega življenja v dolgih stoletjih. Slovenske pravljice se odlikujejo z bogatim izražanjem in z globoko nravstveno vsebino, vedno opazna pa je tudi globoka vera v zmago dobrote, pravice in lepote. Najlepše slovenske pravljice so: *Zlata ptica*, *Hudobna mačeha in dobra pastorka*, *Prijazna in prepirljiva deklica*, *O treh bratih in treh hčerkah*, *O zlatih jabolkih* ... (Janež, Ravbar 1960: 585–588) V slovenskih pravljicah med liki in čudežnimi predmeti prevladujejo palčki, vile, jabolka, steklene gore, kače in podobno, pomembno vlogo pa igrajo tudi kraji dogajanja, ki ustvarjajo ozračje.

3.1.1 ZBIRATELJI SLOVENSKE LJUDSKE PROZE

Na pomembnost zbiranja ljudskega gradiva je opozarjal že Jernej Kopitar. Ljudske pesmi so pri nas prvi zbirali Dizma Zakotnik, Valentin Vodnik, Andrej Smole in drugi. Veliko pripovednih zgodb je zapisal Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske*. Večjo dejavnost zbiranja pa je sprožila romantika, v ospredju pa je bila še vedno ljudska pesem. Prozo so v tem času zbirali Vraz, Korytko, Matevž Ravnika, ki je prvi slovenski zbiralec pravljic in pripovedk. Interes za zbiranje se je ponovil v 20. stoletju, ko se je s tem ukvarjal Franc Černigoj, teoriji ljudskega slovstva pa se je posvetil Niko Grafenauer.

Eno izmed obsežnejših zbirk slovenskih ljudskih pravljic je izdal Alojzij Bolhar leta 1952. Gre za zbirko *Slovenske narodne pravljice*, ki zajema izbor slovenskih ljudskih pravljic, nastala pa je na podlagi dela Jakoba Kelemina z naslovom *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. (Pirnat-Cognard 1980: 160) Znana pa je tudi knjiga Kristine Brenkove *Zlata ptica* zbirka pravljic in pripovedk iz vsega sveta, v kateri se pojavi tudi veliko slovenskih ljudskih pravljic.

3.2 MAKEDONSKA LJUDSKA PROZA

Makedonska ljudska proza se po Tometu Sazdovu deli na:

- (Čudežne) pravljice;
- Pripovedke o živalih in basni;
- Novele (tudi realistične pripovedke);
- Anekdote;
- Izorčila;
- Legende.

Veliko ljudske proze je nastalo pod vplivom arabskega zbornika *1001 noč*, opazni so tudi vplivi drugih južnoslovanskih narodov in vplivi iz grške in turške folklore, za kar je krivo sosodstvo z Grčijo in večstoletna turška nadvlada. (Milovska, Anastasova-Škrinjarić 2007: 78)

Pravljice (čudežne, fantastične, bajke) sodijo med najstarejšo vrsto pripovedk. Značilna je nedoločenost prostora in časa. Za makedonsko pravljico je značilno, da je glavni protagonist pogosto lik najmlajšega brata ali sestre, po navadi je ta socialno šibek, preganjani ali ponižani predstavnik ljudstva. Značilna je večna borba med dobrim in zlim, kjer kljub vsem preizkušnjam, seveda, vedno zmaga dobro. Do zmage lahko pride tudi zaradi čudežev, saj je čudežnost s svojimi mitološkimi bitji, metamorfozami, razumevanji živalskega jezika in podobnimi elementi značilna za pravljico. Za makedonske 'skazni' je značilna črna revščina kot skoraj stalna tema. V pravljicah je človek izsanjal kup denarja ali poroko s kraljično, kar naj bi predstavljalo idealno in srečnejše življenje. (Janež, Ravbar 1960: 583) Za makedonske pravljice sta karakteristična tudi realizem in humor, ki ga je makedonsko ljudstvo ohranjalo kljub težkim življenjskim razmeram v preteklosti. To težko življenje je izraženo tudi v pravljicah, kjer pogosto nastopajo bogati ljudje, cesarji in cesarice, ti pa naj bi predstavljali željo po boljšem, srečnejšem življenju. Vražinovski pravi, da car, ki predstavlja osnovni lik v makedonskih čudežnih pravljicah, v pravljicah nima edinstvene vloge, saj se velikokrat pojavi tudi kot negativna osebnost, medtem ko je v nekaterih predstavljen kot pozitivna osebnost, predstavnik vodilne elite. (Vražinovski 1986: 9)

Makedonske ljudske pravljice so poznane tudi v Sloveniji, na primer v zbirkah *Makedonske narodne pripovedke* v izboru in prevodu Maksa Robiča ter v zbirki *Osla iščeš, osla jahaš* v redakciji Dragi Stefanija, v kateri prevladujejo realistične pripovedke, ki veljajo za najbolj razširjen makedonski ljudski pripovedni žanr in kažejo na makedonskega ljudskega duha. (Subiotto 2006: 8) Zbrane so tudi v zbirki *Sončeva sestra*, ki obsega čudežne, čarobne, fantastične pripovedke, zbirka pa je nastala v okviru Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete v Ljubljani.

3.2.1 ZBIRATELJI MAKEDONSKE LJUDSKE PROZE

Prve makedonske ljudske pripovedke so bile objavljene po smrti bratov Miladinovih, avtorjev Zbornika makedonskih ljudskih pesmi iz leta 1861, v katerega sta želela vključiti tudi ljudske pripovedke. Ker pa jima to ni uspelo, je te pripovedke objavil Kuzman Šapkarev, folklorist, pisatelj in učitelj, v *Zborniku makedonskih ljudskih pripovedk* leta 1885. Kasneje je izdal še 8 knjig makedonskih ljudskih proznih del in ljudske poezije. (Stefanija 1982: 169) Najpomembnejše mesto med zbiratelji makedonske ljudske proze pa pripada Marku Cepenu, ki se od drugih zbirateljev razlikuje po tem, da so vsi njegovi zapisi v njegovem rodnem prilepskem govoru in so stilizirani do te mere, da jih lahko označimo za poustvarjene. Zaradi stila, intervencij in kompozicije se njegovi zapisi nahajajo na meji med ljudsko in umetno prozo. Cepenkov naj bi pripovedke najprej le poslušal in si zapisoval glavne poteze, največ pa si jih je zapomnil in jih kasneje predelal. Ta postopek lahko označimo kot umetniško preoblikovanje novega teksta na podlagi motiva ljudske pripovedke. (Stefanija 1982: 167) Pesmi in pripovedke je zapisoval od domačih, od matere, očeta ter snahe, poslušal pa jih je tudi od obrtnikov v njegovem kraju, v okolici Prilepa. Tudi gradivo, ki ga je dobil drugje, okrog Ohrida, Kičeva, Tetova, Bitole ..., je kasneje 'prilepiziral'. (Stefanija 1982: 173)

Zanimanje za ljudsko slovstvo in zbirateljsko dejavnost se je sicer pri Makedoncih začela v drugi polovici 19. stoletja. Z zbiranjem in ustvarjanjem so se najprej ukvarjali predvsem tujci, šele kasneje Makedonci, na primer Vuk Stefanović Karadžić, ki je prvi natisnil makedonske ljudske pesmi, Stefan I. Verković, ki je leta 1860 objavil celo knjigo makedonskega ljudskega slovstva, Viktor Ivanovič Grigorovič, ki je zapisal okrog 60 pesmi in jih nato dal Stanku Vrazu, ki jih je objavil 24. Makedonci pa so z zbirateljsko dejavnostjo začeli kasneje. S tem

so se ukvarjali Dimitar in njegov brat Konstantin Miladinov, Partenija Zografski, Kuzman Šapkarev in Marko Cepenkov, ki so objavljali obsežne zbirke ljudskega slovstva.

4 MOTIV JABOLKA

Tako v makedonskih kot v slovenskih ljudskih pravljicah se pojavlja veliko motivov. Ti motivi po navadi temeljijo na nasprotjih, v pravljicah pa oblikujejo neverjetno, zanimivo, čudežno vsebino. Motive pogosto predstavljajo različna mitološka bitja ali pa preprosti čudežni predmeti in živali s človeškimi lastnostmi.

Že v antiki je imelo jabolko simbolni pomen – Eridino jabolko. Izvor se povezuje s poroko kralja Peleja in morske nimfe Tetide, ki na svojo poroko nista povabila boginje prepira, Eride, kar jo je pripravilo do maščevanja. Sredi slavlja je med svate vrgla zlato jabolko z napisom 'Najlepši'. Zaradi napisa se je takoj pričelo tekmovanje med Hero, Zevsovo ženo, Ateno, boginjo modrosti, in Afrodito, boginjo ljubezni in lepote, saj je bila prav vsaka izmed njih prepričana, da je najlepša in da jabolko pripada njej. Zevs je odločil, da bo Paris določil, katera je najlepša. Vse tri so mu obljubljale nagrade: Hera mu je ponujala oblast in moč, Atena modrost, Afrodita pa ljubezen že poročene Helene, najlepše ženske na svetu. Odločil se je za Afrodito in ta odločitev je kasneje sprožila Trojansko vojno. Prav zato se Eridino jabolko imenuje tudi jabolko spora oziroma jabolko prepira. V grški mitologiji bi jabolko lahko povezali tudi z ljubeznijo, saj je Dioniz Afroditi ponudil jabolko, da bi osvojil njeno srce.

Simbol jabolka se večkrat pojavi tudi v *Svetem pismu*, kjer pa ima lahko različen pomen. Povezuje se z izvirnim grehom – kača, ki predstavlja hudiča, je v raji zapeljala Evo, ta pa je zaužila sadež z drevesa Dobrega in zla, ki je bil prepovedan. Jabolko tako velja tudi za simbol zapeljivosti. Lahko pa v tem primeru jabolko pomeni tudi dozorevanje. Kot dozori sadež, jabolko, sta Adam in Eva z izgonom iz raja stopila na samostojno življenjsko pot.

Po slovarju južnoslovanske mitologije jabolko predstavlja simbol ljubezni, saj podarjanje ali pošiljanje jabolka simbolizira zaroko, pa tudi simbol plodnosti. (Subiotto 2006: 13) Če primerjamo motiv jabolka kot čarobni rekvizit, kakršen se pojavi tako v slovenski kot makedonski ljudski pravljici, z rabo jabolka v evropski književnosti (npr. jabolko spora, jabolko v *Bibliji*, zastrupljeno jabolko pri *Sneguljčici* ali granatno jabolko pri Wildu), odkrijemo nekatere podobnosti in razlike – enako funkcijo čarobnega rekvizita drugod po

svetu lahko opravljajo druge rastline in sadeži, npr. v japonski pravljici kaki. (Blažič 2014: 16)

V diplomskem delu bom raziskala, kako pogosto in na kakšen način se pojavlja motiv jabolka v slovenski in kako v makedonski ljudski pravljici. Izbrala sem 6 slovenskih in 6 makedonskih pravljic, v katerih se pojavi motiv jabolka, pravljice pa sem črpala iz zbirke Marka Cepenkova *Народни приказни*, in sicer iz druge in četrte knjige, in zbirke Alojzija Bolharja *Slovenske narodne pravljice*. Ti dve zbirki sem si izbrala, ker sem v njima našla največ pravljic, kjer se pojavi omenjeni motiv.

Slovenske pravljice, v katerih se pojavi motiv jabolka:

- O zlatih jabolkih
- Zlata ptica
- Vrag se ženi
- Okamnele kraljične
- O dveh bratih in velikanih
- Zdravilno jabolko

Makedonske pravljice, v katerih se pojavi motiv jabolka:

- Триста години била смртта врзана и човеците не умирале
- Христос со дванаесетте апостоли
- Тројца браќа, најмално ќелеш и ламјите
- Царот цо тројцата синои и трите јаболкници
- Царската ќерка со барбанот
- Царот што немаше чедал и му даде дервишо јаболко, та му се роди девојче

Pri slovenskih pravljicah se večinoma pojavi motiv zlatega jabolka, srečamo se tudi z jabolkom, ki nima nobenega pomena, kljub temu da se pojavi v pravljici (*Vrag se ženi*), pojavi pa se tudi čudežno jabolko in jabolko, ki ima zdravilne moči. V makedonski ljudski pravljici pa se prav tako pojavi motiv zlatega oziroma pozlačenega jabolka, poleg tega pa še jabolko, ki vpliva na plodnost, jablana, ki vsak dan rodi po eno jabolko, pojavi se motiv kraje jabolk in začarane jablane, da do kraje ne pride.

4.1 MOTIV JABOLKA V SLOVENSKI LJUDSKI PRAVLJICI

V pravljici *O zlatih jabolkih*, ki govori o paru, ki je imel tri sinove in vrt z zlatimi jabolki, se pojavi zlato jabolko, ki je pogost motiv v slovenski in makedonski pravljici. Vsako noč je eno jabolko z jablane izginilo, zato je oče sinovom naročil, naj ponoči stražijo.

Starejša brata sta na straži zaspala, mlajši pa je ponoči na drevesu opazil črno ptico. Poskušal jo je ustreliti, vendar je ptica pobegnila, jabolko pa padlo z drevesa. Oče je bil jezen, ker je zjutraj spet manjkalo jabolko, zato je najmlajši sin odšel na grad, kamor je letela ptica. Ta je poškodovana ležala v postelji in sin jo je nameraval ubiti. Prosila ga je, naj je ne ubije in mu obljubila grad, pokrit z zlatom, ter prstan s čudežno močjo, ki mu priskrbi vojake ali hrano in pijačo. Z vojaki je premagal napadalce, ki so napadli njegov grad. Vrnil se je k staršema, ki ga nista prepoznala, dokler ni pokazal, da mu na roki manjka prst in nato s čudežnim prstanom priskrbel dovolj hrane za vse.

Zlato jabolko, ki sicer v zgodbi nima drugega pomena kot to, da je zlato, pa se pojavi tudi v drugih slovenskih ljudskih pravljicah, na primer v pravljici *Zlata ptica*, ki je tudi vsebinsko zelo podobna pravljici *O zlatih jabolkih*. Tudi v tej nastopa kralj s tremi sinovi in jablano z zlatimi jabolki. Tudi njemu vsako noč izgine eno jabolko in najmlajši sin na straži poskuša ustreliti ptico, ki jih krade, vendar ji odstreli le tri peresa, ki so iz čistega zlata. Ko kralj to vidi, si ptice zaželi in za nagrado tistemu, ki jo ujame, obljubi, da bo postal kralj. Sinovi so odšli iskat ptico in tudi v tej pravljici do srečnega zaključka pride najmlajši sin, ki pomaga medvedu, ta pa mu zaradi dobrote pomaga do zlate ptice, medtem ko starejša brata padeta v roke roparjem. Najmlajši, ki predstavlja dobrosrčnega sina, reši brata, na koncu pa dobi tudi kraljestvo in se poroči z morskot deklico. Zlato jabolko se pojavi tudi v pravljici *O bikcu Marku*, kjer pa se poleg tega pojavi tudi motiv metanja jabolka. Z metanjem jabolka v zrak se je namreč določilo, s kom se bo poročilo dekle. Marko je ujel zlato jabolko treh kraljičen in vsakič pobegnil, tako da niso vedeli, kdo je ženin. Na koncu ga je odkrila najmlajša kraljična, s katero se je poročil. V obeh omenjenih pravljicah se pojavi motiv zlatega jabolka, ki pa je v obeh primerih povezan z iskanjem in z motivom treh bratov ter likom najmlajšega, dobrega sina ter starejšima bratoma, ki predstavljata slabo. Ti motivi so v slovenski ljudski prozi zelo pogosti.

V pravljici *Vrag se ženi* pa v nasprotju s tremi sinovi, ki so pogost motiv v slovenskih in prav tako v makedonskih pravljicah, nastopajo tri hčere. Z njimi se nihče ni želel poročiti, zato je njihovo družino obiskal vrag, oblečen v grofa, ki se je želel poročiti z eno izmed njih. Starša sta mu dala starejšo hčer, ki jo je odpeljal v navidezni grad in ji naročil, da mora imeti vedno pri sebi jabolko in ne sme pogledati, kaj je v dvanajsti sobi. Žena je pogledala v sobo in videla, kako vrage mučijo duše in od strahu spustila jabolko, ki je zgorelo. Vrag se je razjezil in jo vrgel v pekel. Enaka usoda je doletela srednjo sestro. Najmlajša pa si je jabolko zavezala v predpasnik, pogledala v sobo in rešila sestro, ki ju je dala v košaro, ter naročila vragu, naj nese košaro v dar njenim staršem. V zadnjo košaro se je skrila sama, v gradu pa pustila slamnato ženo. Ko se je vrag vrnil in videl slamnato ženo, se je zavedel, da je prevaran in izgubil je moč, zato ni mogel več do njih. V tej pravljici se sicer motiv jabolka res pojavi, vendar samo kot obveza deklice, da ga mora držati v roki. Gre za navadno jabolko, ki nima nobenega pomena ali pa ta pomen v pravljici ni omenjen.

Poleg zlatega jabolka pa se v slovenskem ljudskem slovstvu srečamo tudi s čudežnim jabolkom, ki ima lahko zdravilne moči. V pravljici *Okamnele kraljične* nastopa kralj s tremi hčerami, ki jih je želel poročiti. Priredil je zabavo, na kateri je bilo mnogo snubcev, med njimi tudi čarovnik, ki je ob zavrnitvi vseh treh kraljičen okamnel celotno kraljestvo. Okamnelosti so se izognili samo kralj, njegova dekla in njegov svetovalec, ki so sklenili, da bo tisti, ki bo rešil kraljestvo, za nagrado dobil pol kraljestva in kraljično, ki mu bo najbolj všeč. Tesarjevi sinovi iz oddaljene vasi so se ob tej novici odpravili na pot. Služili so pri velikanu, h kateremu jih je poslala starka, ta pa jim je poplačal z jabolki z jablane, ki obrodi na tri leta. Sok iz teh jabolk lahko reši vsakega okamnelega človeka. Starejša brata sta mlajšemu ukradla jabolko in brez njega odšla na pot. Rešila sta dve kraljični, za najmlajšo pa je zmanjkalo soka. Najmlajši sin je prišel in rešil še to, ki je bila najlepša med njimi in kralj jima je zapustil kraljestvo.

Tudi v pravljici *O dveh bratih in velikanih* je jabolko čudežno in zdravilno. Dva brata sta se zaradi staršev, ki sta ju pretepala, odločila pobegniti. Starejši brat je pobegnil na zahod, drugi na vzhod. Mlajši brat je prišel pred votlino in slišal pogovor med velikani o tem, da bo eden ugrabil mlinarjevo hčer, drugi odkopal zaklad pri tesarjevem drevesu, tretji ubil žabo, ki čuva skriti izvir in graščak ga bo nagradil, zadnji pa bo nesel jabolko zelo bolni kraljični, da bo ozdravela, potem pa se bo z njo poročil. Ponoči je deček odšel iz votline, odtrgal jabolko in povedal, kaj morajo storiti, da rešijo kraljično, s katero se je potem poročil. Na svoje posestvo

je povabil tudi starejšega brata, ki si je želel iste usode in se napotil k velikanom, ti pa so ga našli in pojedli.

V pravljici s preprostim naslovom *Zdravilno jabolko* pa se srečamo s kraljem, ki je na smrt zbolel in v iskanje čudežnega jabolka poslal svoje tri sinove. Najstarejši sin naleti na berača, ki mu pove, kje je vrt, ker pa ga ne upošteva in ne naredi, kot mu je ta naročil, ga na vrtu z jabolkom premaga utrujenost in zaspi pod drevesom. Berač pride in mu vzame jabolko ter ga vrne na vejo, njega pa začara v vrano. Tudi drugemu sinu se je zgodilo isto. Najmlajši sin pa je ubogal berača in iz vrta takoj odšel z jabolkom. Berač mu je dal še vejico, s katero bo lahko rešil brata. Tako je pozdravil očeta in ga rešil smrti, pomagal pa je tudi bratoma iz ujetosti v vranjem telesu.

4.2 MOTIV JABOLKA V MAKEDONSKI LJUDSKI PRAVLJICI

V makedonski ljudski pravljici je jabolko pogostejši simbol. Lahko se pojavlja na več načinov, tako kot v slovenski kot pozlačeno jabolko, zdravilno, lahko pa kot blagoslovljeno jabolko, jabolko, ki pomaga pri rojevanju, jablana, ki rojeva vsak dan po eno jabolko.

4.2.1 ТРИСТА ГОДИНИ БИЛА СМРТТА ВРЗАНА И ЧОВЕЦИТЕ НЕ УМИРАЛЕ

V pravljici o smrti, ki je bila tristo let priklenjena na jablano, gre za motiv blagoslovljenega jabolka. Neki mož je imel namreč jablano, ki je imela celo leto zelo lepa jabolka in rad jih je razdal ljudem. Ni pa mu bilo všeč, da so mu otroci kradli jabolka. Nekega dne je pri njem prenočil Gospod, ki mu je v zahvalo blagoslovil jablano, da mu otroci ne bi več kradli. Tako se je tudi zgodilo in kdor je želel krasti, je ostal priklenjen na jablano. Ko pa je prišel čas smrti, se je enako zgodilo tudi s smrtjo, ki je prišla po gospodovo dušo. Zanj je želela utrgati jabolko in ostala priklenjena na drevo. Tam je ostala 300 let in ljudje niso umirali. (Цепенков 1972, книга 4: 197)

4.2.2 ХРИСТОС СО ДВАНАЕСЕТТЕ АПОСТОЛИ

Podobno se zgodi tudi v zgodbi o Kristusu in njegovih apostolih. Tudi v tej zgodbi nastopa Gospod, ki se po svetu sprehaja s svojimi dvanajstimi apostoli. Razni bogati ljudje so ga vabili na večerjo, on pa se je odločil, da odide na večerjo k nekemu siromašnemu človeku. Ta

človek je bil šokiran, ker je Gospod prišel z vsemi apostoli, saj ni imel dovolj hrane za vse. Sveti Peter je namignil človeku, naj Gospoda kaj prosi. Ta ga je prosil, da mu nameni lepo mesto v raju ter da mu nihče ne bo mogel vzeti jabolka z drevesa. Tako se je zgodilo, in kdor je želel vzeti jabolko, se mu je roka priklenila na jabolko, dokler ni siromak rekel, naj se odlepi. Ko je ponj prišel angel, saj je prišel njegov dan smrti, ga je prosil, da mu odtrga jabolko. Angel se je priklenil na jabolko in siromak ga je osvobodil, ko mu je ta obljubil, da bo živel še 12 dodatnih let. Čez 12 let je prišel spet in ker je zagrozil angelu, ki mu ni hotel odtrgati jabolka, so prišli hudiči, da ga vzamejo. Premagal jih je v igri in vseh 12 popeljal s seboj v raj. (Цепенков 1972, книга 4: 63)

Pravljici sta si zelo podobni, v obeh imamo motiv jablane, ki jo blagoslovi Gospod tako, da z nje nihče ne more vzeti jabolka, ali pa ostane priklenjen oziroma prilepljen na jablano. Tako se je zgodilo tudi s smrtjo, ki je prišla po lastnika, zaradi česar ljudje niso mogli umirati in so kot stari trpeli.

4.2.3 ТРОЈЦА БРАЌА, НАЈМАЛНО ЌЕЛЕШ И ЛАМЈИТЕ

Živeli so trije bratje, ki so imeli jablano s pozlačenimi jabolki. Vsako noč je nekdo kradel jabolka, zato je najstarejši brat ponoči odšel na stražo, kjer je zaspal in zmaj mu je ukradel jabolka. Enako se je naslednjo noč zgodilo srednjemu bratu. Najmlajši sin pa je zasačil zmaja in ta je začel bežati pred njim in se skril v luknjo. Šel je po starejšega brata in mu rekel, naj se mu z vrvjo pomaga spustiti v luknjo k zmaju in mu naročil, naj ga potegne gor, če zatrese z vrvjo. Brata sta se dogovorila, da najmlajšega pustita v luknji, saj sta se bala, da bo izpadel prevelik junak. Najmlajši pa je padel globoko v luknjo na drugi svet in našel hišo neke starke. Prosil jo je za malo vode, ta pa mu je rekla, da je vsa voda zaprta zaradi zmaja. Car naj bi zmaju daroval svojo hčer, ta pa naj bi jim pustil do vode. Najmlajši sin je ubil zmaja in za nagrado mu je car dal hčer, ponudil pa mu je vse tri svoje hčere, če preskoči največjo planino, za kar si je mladenič pomagal s konjem, ki so mu ga prinesli orli, dve hčeri pa je kljub temu da sta ga brata pustila v luknji, daroval njima. (Цепенков 1972, книга 2: 113) Pogost motiv zlatega jabolka se pojavi tudi v tej pravljici, ki je vsebinsko zelo podobna slovenskim pravljicam, saj se tudi tukaj pojavijo motivi treh bratov, straže jablane in iskanja. Se pa tukaj pojavi tudi mitološki lik, ki je značilen za makedonske čudežne pravljice, redkeje pa ga srečamo v slovenskih. Zlato jabolko in tri brate pa srečamo tudi v naslednji pravljici. Poleg tega se ta motiv pojavi še v več makedonskih ljudskih pravljicah, pojavi se kot simbol

izpovedi ljubezni, na primer v pravljici, kjer si cesarjev sin izbira ženo in da jabolko tistemu dekletu, ki mu je najbolj všeč.

4.2.4 ЦАРОТ СО ТРОЈЦАТА СИНОИ И ТРИТЕ ЈАБОЛКНИЦИ

Tudi tukaj se pojavi motiv zlatega jabolka, tokrat pri carju, ki je imel tri sinove ter tri jablane, ki so vsako leto rodile po eno zlato jabolko. To jabolko pa je ponoči izginilo. Prvo leto je odšel na stražo najstarejši sin, ki je zaspal in ni ujel tatu, enako se je ponovilo s srednjim sinom. Najmlajši pa je zagledal zelo lepo deklico, ki je zbežala pred njim in pobegnila v suh vodnjak, sin pa za njo. Tam je spoznal njeni dve sestri in odločil se je, da se bodo vse tri poročile, ena z njim, dve pa z njegovima bratoma. Tako se je zgodilo in starejši brat je najmlajšemu želel prevzeti ženo, saj je bila ta najlepša od vseh treh. Kljub temu, da je za to vedel, je brata pustil pri miru in zaradi svoje dobrote podedoval celotno kraljestvo in vse jablane. (Цепенков 1972, книга 2: 117) V pravljici lahko zlata jabolka simbolizirajo zaroko, vsako leto namreč zraste na treh jablanah po eno jabolko, ki jih nekdo krade, najmlajši tatico takoj ulovi in se z njo zaroči. S tem obvaruje vsa tri zlata jabolka in omogoči, da se poročita tudi njegova starejša brata. (Subiotto 2006: 13)

4.2.5 ЦАРСКАТА КЕРКА СО БАРАБАНОТ

V pravljici nastopa carjeva hči, ki je rekla, da se bo poročila s tistim, ki se bo skril tja, kjer ga ona ne bo nikdar našla, tiste, ki jih bo našla, pa bo ubila. Vse do zdaj je našla in ubila, en moški pa je na poti pomagal lisici, volku, ribi in orlu, ki so mu zaradi pomoči izpolnili po eno željo. Od vsakega si je zaželel, da ga skrije. Lisica ga je skrila v deblo jablane, ki je vsak dan rodila po eno jabolko, kjer ga ni našla, dokler se ni sam prikazal. (Цепенков 1972, книга 2: стр. 193) Motiv jabolka v tej zgodbi bi lahko primerjali z motivom v zgodbi *Vrag se ženi*, saj se tudi tukaj jablana samo pojavi, nima nobene funkcije, je zgolj skrivališče za carjevo hčer. Lahko pa tudi tukaj jabolko povežemo z zaroko, torej ponovno s simbolom ljubezni, saj je to, da se je mladenič skril v jablano, povzročilo, da se je deklica z njim zaročila. (Subiotto 2006: 13)

4.2.6 ЦАРО ШТО НЕМАШЕ ЧЕЛАД И МУ ДАДЕ ДЕРВИШО ЈАБОЛКО, ТА МУ СЕ РОДИ ДЕВОЈЧЕ

Car in carica nista mogla imeti otrok, zato je car odšel do 'derviša', ki mu je dal jabolko, po katerem bo njegova žena postala noseča, in sicer bo rodila sina, če poje celo jabolko, in hčer, če ga poje le del. Carica je skozi okno odvrгла lupino, ki jo je pojedla soseda. Tako sta obe zanosili, carica je rodila hčer, soseda pa sina. Zaljubila sta se in car je hčer zaprl v visok stolp, da bi to preprečil, sosedovega sina pa izgnal v tujino. Hčer je zaročil z nekim bogatašem, ta pa je dala poslati po sosedovega sina s sporočilom, da se bo ubila, če se ne vrne. Seveda se je takoj vrnil, ko pa je car izvedel za to, ga je dal ubiti. Na njegovem grobu se je posledično ubila tudi carjeva hči, zaradi nje pa še njen zaročenec. (Цепенков 1972, книга 2; 163) Pogost motiv jabolka kot zdravilo za neplodnost v makedonskih pravljicah lahko primerjamo s slovenskim motivom čudežnega oziroma zdravilnega jabolka. Tudi tukaj ima sadež čudežne lastnosti, saj zdravi neplodnost, ta motiv pa se pojavi tudi v več drugih pravljicah v Cepenkovi zbirki.

5 SKLEP

V diplomskem delu sem se ukvarjala z motivom jabolka v slovenski in makedonski ljudski pravljici. Želela sem raziskati, kako pogosto in na kakšen način se ta motiv pojavi v obeh tradicijah.

Ljudsko slovstvo ali narodna književnost se prenaša iz roda v rod in je za posamezen narod zelo pomembna, saj kaže na svet kot tak, kakršen je bil v preteklosti, poleg tega pa je tovrstna književnost nekaj posebnega, saj nam njen avtor ne bo nikoli poznan. Posamezne pesmi, zgodbe, pravljice, legende in ostale veje ljudske književnosti se skozi leta in generacije spreminjajo, vendar ostajajo zveste svoji izvirni zgodbi. Tako na slovenskih kot na makedonskih tleh je ljudsko književnost, bolj kot proza in s tem tudi pravljica, zaznamovala ljudska pesem, tako lirska kot epska.

Snov za ljudsko pripovedništvo so avtorji črpali iz svojega vsakdanjega življenja, proza pa je zaznamovana z bogato motiviko, pravljičnimi elementi, nadnaravnostjo in čudežnostjo. Pravljica ali skazna je podvrsta proze, za katero je v primerjavi s pripovedko značilna čudežnost in nestvarnost likov in dogodkov, pomešanih s stvarnostjo. Poleg tega je značilno, da pri pravljici čas in prostor dogajanja nista znana, vendar sta splošna in abstraktna. Prav tako so splošni junaki. Konec v pravljici je vedno srečen za pozitiven lik, kadar gre za borbo med dobrim in zlim, je dobro vedno nagrajeno, zlo pa kaznovano. Za ljudsko pravljico je značilno, da kljub neverjetnosti čudežnih dogodkov, med pripovedovanjem dobimo občutek, da so resnični. Pogosto se pojavljajo prijazne in neprijazne sile, ki ne živijo v realnem svetu, in sicer vile, rojenice, sojenice, čarovniki in čarovnice, zmaji, velikani, palčki ...

Kar se tiče slovenskega ljudskega slovstva, se je le-to začelo razvijati v začetku srednjega veka, na pomembnost zbiranja pa je opozarjal že Jernej Kopitar, kateremu so sledili tudi Valvasor, Ravnikar, Vodnik, Vraz in drugi, za najboljšo zbirko slovenskih ljudskih pravlji pa velja Bolharjeva zbirka *Slovenske narodne pravljice*. Makedonska ljudska pravljica je nastala pod vplivom arabskega zbornika *1001 noč*, v njih pa se opazijo vplivi južnoslovanskih, grških in turških folklor. Za najpomembnejše zbiralce veljajo Cepenkovi, brata Miladinovi, Zografski in Šapkarevi, ki so objavljali obsežne zbirke ljudskega slovstva, tako pesništva kot pripovedništva.

Ukvarjala sem se z motivom jabolka, ki je imelo že v antiki simbolni pomen. Poznano je namreč Eridino jabolko oziroma jabolko spora, katerega je boginja Erida z napisom 'najlepši' vrgla med tri boginje, med katerimi je zaradi napisa prišlo do prepira. Prepир je razrešil Paris, ki je zaradi ponudbe odločil, katera boginja je najlepša, zaradi napačne izbire pa je kasneje prišlo do Trojanske vojne. Od tod tudi izvira ime jabolko spora, ki se tudi dandanes pogosto pojavlja tako v vsakdanjem jeziku kot v jeziku medijev, predvsem na področju politike. Kasneje se v grški mitologiji jabolko pojavi tudi kot simbol ljubezni, saj ga je Afroditi ponudil Dionizu, da bi osvojil njeno srce. Simbol jabolka se pojavi tudi v *Svetem pismu*, kjer pa ima različne pomene. Najbolj znana je zgodba v raj, kjer sicer ni znano, ali gre dejansko za jabolko, saj je poimenovano kot sadež, ki pa je vedno upodobljen kot jabolko. Ta sadež naj bi bil prepovedan, vendar ga Eva in Adam vseeno užijeta, zato naj bi jabolko veljalo tako kot simbol zapeljivosti kot tudi simbol odraščanja, saj se po zaužitju le-tega morata odpraviti na samostojno pot. Kot simbol odraščanja se jabolko pojavi tudi v znani pravljici *Sneguljčica*, kjer deklica zaužije strupeno jabolko, iz smrti pa jo lahko zbudi le pravi princ, s katerim jo kasneje čaka samostojno odraslo življenje. V slovenski in makedonski pravljici se motiv jabolka najpogosteje pojavlja kot zlato, zdravilno ali čudežno jabolko.

V praktičnem delu sem se ukvarjala s tem, kako pogosto in na kakšen način se motiv jabolka pojavlja na omenjenih področjih. Prišla sem do zaključka, da se tako v slovenskih kot makedonskih pravljicah jabolko pojavi kot nekakšen stranski motiv, pogosto je namreč, da se pravljica res začne s problemom jabolka, na primer izginulo zlato jabolko z jablane ali iskanje zdravilnega jabolka, vendar se pravljica potem razvije v iskanje, ki pa je polno nove, bogatejše motivike, v nekaterih, predvsem makedonskih pravljicah, se motiva jabolka celo ne omeni več, na primer v pravljici *Царо што немаше челад и му даде дервишо јаболко, та му се поди девојче*, kjer se sicer problem v zgodbi res začne z nezmožnostjo zanositve, do razrešitve pa pride zaradi čudežnega jabolka, vendar se glavni del zgodbe vrti okrog ljubezni med carjevo hčerjo in sosedovim sinom in skozi branje pozabimo, da je v bistvu jabolko tisto, ki je glavni del zgodbe. Tako se na primer zgodi tudi pri slovenski pravljici *Zlata ptica*, kjer se problem začne z izginulim jabolkom, ta pa se nato razširi v iskanje ptice, okrog česar se potem vrti celotna pravljica, medtem ko na jabolko že povsem pozabimo.

Zlato jabolko se v obeh književnostih pojavi večkrat, v raziskanih slovenskih pravljicah se ta motiv pojavi dvakrat, prav tako v makedonskih. V treh slovenskih pravljicah se pojavi še

simbol čudežnega oziroma zdravilnega jabolka, enkrat pa se pojavi tudi jabolko povsem brez pomena, to je v pravljici *Vrag se ženi*, kjer mora deklica samo držati jabolko in ga ne izpustiti. V makedonskih pravljicah se poleg zlatega jabolka pojavi še čudežna jablana, ki jo blagoslovi Gospod tako, da z nje nihče, razen lastnika, ne more vzeti jabolka. Tudi tukaj se enkrat pojavi jablana, ki nima nobenega pomena v zgodbi, pojavi se zgolj kot skrivališče za mladeniča, omenjeno pa je, da ta jablana vsak dan rodi po eno jabolko.

Skozi analizo sem spoznala, da se motiv jabolka podobno pojavlja tako v slovenski kot v makedonski ljudski pravljici. Pravljice so si tudi drugače v marsičem podobne, pogosto se pojavi motiv iskanja, motih treh bratov, lik najmlajšega brata, ki je najbolj srčen, in starejših bratov, ki sta željna bogastva, pogosto se pojavlja število tri (trije bratje, tri hčere), v vseh pravljicah pa pogosteje kot revno prebivalstvo nastopata kralj in kraljica.

6 ЗАКЛУЧОК

Во напишаниот труд е опфатено јаболкото како мотив во народните приказни во Словенија и Македонија. Трудот опфаќа истражување за тоа колку често се јавува јаболкото како мотив во одреден јазик и како каков мотив се јавува во двата јазици.

Во првиот, теоретски дел на дипломскиот труд, ја дефинирам општо народната литература. Народната литература се пренесува од генерација на генерација и е за народот многу важна, бидејќи ја содржи и прикажува историјата и минатото на еден народ. Покрај тоа оваа литература е нешто посебно, затоа што нејзиниот автор не е познат. Индивидуалните песни, приказни, бајки, легенди и другите гранки на народната литература минуваат низ секакви промени во текот на годините и со промена на генерациите, но остануваат и понатаму верни на нивната оригинална приказна и замисла.

За темите на народните приказни авторите биле инспирирани од нивниот секојдневен живот. Прозата е исполнета со богати, фантастични и волшебни теми. Бајката или сказната е подвид на проза, која во споредба со приказната има фантастични и нереални ликови и настаните се мешаат со реалноста. Карактеристично за приказните е тоа што времето и местото на настанот не се познати туку се општи и апстрактни. Исто така и хероите се општи. Крајот на бајките е секогаш среќен за позитивниот лик, кога станува збор за борба помеѓу доброто и злото секогаш доброто се наградува, а злото се казнува. За народната приказна е карактеристично тоа што и покрај волшебните настани во приказната чувствуваме дека се вистинити. Често се појавуваат пријателски и непријателски сили кои не постојат во реалниот свет, како што се самовили, волшебници вештерки, змејови, цуциња...

Што се однесува на словенечката народна литература, таа започнува да се развива во почетокот на средниот век. Јернеј Копитар а истакнува важноста на собирањето народна литература, а потоа него ќе го наследат Валвасор, Равникар, Водник, Враз и др. Збирката на Болхар, *Slovenske narodne pravljice*, представува една од најдобрите збирки на народни словенечки приказни. Македонската народна приказна се формира под влијание на арапската збирка насловена *1001 ноќ*, а може да се забележи и влијание на

јужнословенски, грчки и турски фолклор. Најважни собирачи се Цепенков, браќа Миладинови, Зографски и Шапкарев кои објавиле збирки на народната литература, поезија и проза.

Трудот го опфаќа мотивот на јаболкото кој уште во антиката имал симболично значење. Познато е Еридино јаболко или јаболкото на спорот, кое божицата Ерида со зборот “најубаво“ го фрлила помеѓу трите божици, кои почнале да се расправаат поради натписот. Кавгата ја прекинал Парис, кој врз основа на понуда одлучил која е најубавата божица и поради неговиот погрешен избор подоцна доаѓа до Тројанска војна. Од тука доаѓа името јаболко на раздорот кој и ден денес се употребува секојдневно во јазикот кој се користи и во медиумите, посебно во областа на политиката. Подоцна во грчката митологија се јавува јаболкото како симбол на љубовта, поради тоа што Дионис ѝ го понудил на Афродита за да го освои нејзиното срце. Јаболкото како симбол се појавува и во *Библијата*, каде што има различни значења. Најпознатата приказна е во рајот, каде што не се знае точно дали е тоа јаболко, но се зборува за плод кој според описот наликува на јаболко. Тој плод бил забранет, но Адам и Ева го изеле и затоа јаболкото се смета за симбол на заведување и за симбол на разделба, бидејќи откако го изеле јаболкото морале да тргнат секој по свој пат. Како симбол на разделба, јаболкото се појавува и во познатата бајка *Снежана*, каде што таа го каснува јаболкото и од смрт може да ја разбуди само вистинскиот принц, со кого подочна живее независен, возрасен живот. Во словенечките и македонските бајки мотивот на јаболкото најчесто се јавува како злато, лек или волшебност.

Практичниот дел го посветив на тоа колку често и на кој начин се појавува мотивот на јаболкото во споменатите области. Дојдов до заклучок дека и во словенечките и во македонските бајки јаболкото се појавува како еден вид на фаволски мотив. Многу често бајките започнуваат со проблем кој го поттикнува јаболкото, на пример, исчезнување на златното јаболко од дрвото или барање на лек од јаболкото. Бајката понатаму се разива во барање, нешто што е сосема ново, со богати мотиви. Во некои македонски бајки јаболкото како мотив веќе не се спомнува, како што е бајката *Царо што немаше чела и му даваше дервишо јаболко, та му се роди девојче*, каде што проблемот на приказната навистина започнува со неможноста да се забремени, што се разрешува со помошта на волшебното јаболко, но главниот дел на приказната е

љубовта помеѓу ќерката на царот и синот на соседот и со читањето забораваме дека основата и главниот дел на приказната е јаболкото. Така се случува и во словенечката бајка Златна птица, каде што проблемот започнува со исчезнатото јаболко. Потоа се проширува со барање на птици и тука останува сржта на целата бајка, додека јаболкото е сосема заборавено.

Златното јаболко се појавува неколку пати во двете литератури. Во веќе истражените словенечки бајки, овој мотив се појавува два пати, исто така и во македонските. Во три словенечки бајки јаболкото се појавува како волшебен симбол и симбол на лек и излекување, еднаш се појавува и без значење, во бајката *Враг се жени*, во која девојката мора да го држи јаболкото и да не го пушта. Во македонските бајки покрај златното јаболко се појавува и волшебна јаболкница која е благословена од Господ и од неа не може никој освен сопственикот да скине јаболко. Повторно се појавува јаболкница која нема никакво значење во приказната, само служи како место за криење на еден млад човек и спомнато е дека таа јаболкница раѓа секој ден по едно јаболко.

Преку анализата сфатив дека мотивот на јаболкото е сличен во словенечката и во македонската народна приказна. Бајките се различни, но истовремено се и на свој посебен начин слични, многу пати се појавува мотивот на барање, мотивот на тројцата браќа, ликот на најмладиот брат кој е многу среќен и постарите браќа кој се желни и алчни по богатство. Често се појавува бројот три (тројца браќа, три ќерки) и во сите бајки почесто од сиромашните љуге се појавуваат крал и кралица.

7 VIRI

- Bolhar, Alojzij. *Slovenske narodne pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
- Цепенков, Марко Костов. *Народни приказни*, книга втора и книга четврта. Скопје: Македонска книга, 1972.

8 LITERATURA

- Blažič, Milena Mileva. *Skriti pomeni pravljic, od svilne do jantarne poti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2014.
- Цепенков, Марко Костов. *Одабрани творби*. Скопје: Македонска книга, 1974.
- Kocijan, Gregor, Šimenc, Stanko. *Slovensko slovstvo skozi stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Kmecl, Matjaž. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: DDU Univerzum, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1983.
- Kos, Janko. *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Kos, Janko. *Literarna teorija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2001.
- Kos, Janko, Dolinar, Darko, Koren, Evald in drugi. *Leksikoni Cankarjeve založbe: Literatura*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Миловска, Добрила, Анастасова-Шкрињариќ, Нина. *Прирачник по средновековна и народна македонска книжевност*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј Скопје, 2007.
- Pirnat-Cognard, Zlata. *Pregled mladinskih književnosti jugoslovanskih narodov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980.
- Ravbar, Miroslav. *Pregled hrvatske, srbske in makedonske književnosti*. Maribor: Založba Obzorja, 1958.

- Ravbar, Miroslav, Janež, Stanko. *Pregled jugoslovanskih književnosti*. Maribor: Založba Obzorja, 1960.
- Ravbar, Miroslav, Janež, Stanko. *Pregled slovenske književnosti*. Maribor: Založba Obzorja, 1966.
- Саздов, Томе. *Преглед на македонската народна проза*. Скопје: Култура, 1970.
- Саздов, Томе, Гочкова, Косара, Узуновска, Нада. *Читанка за VII одделение, II издание*. Скопје: Просветно дело, 1985.
- Stefanija, Dragi. *Osla jahaš, osla iščeš*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.
- Subiotto, Namita, Černec, Živa, Šegrt, Ana in sodelavci. *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete, 2006.
- Вражиновски, Танас. *Македонски народни волшебни приказни*. Скопје: Институт за фолклор Марко Цепенков, 1986.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Sela pri Višnji Gori, 13. 9. 2016

Eva Travnik